
**ROLUL CONCEPTELOR DE *IMAGINAR* ȘI *MENTALITATE* ÎN RECONSTITUIREA
TRECUTULUI ȘI PROIECTAREA VIITORULUI**

Cristina LAZARIUC

Universitatea de Stat din Moldova, Școala Doctorală Științe Umanistice, drd., anul II,
Chișinău, Republica Moldova

Autorul corespondent: Lazariuc Cristina, e-mail: cristina.lazariuc@gmail.md

**THE ROLE OF CONCEPTS OF IMAGINARY AND MENTALITY IN THE
RECONSTRUCTION OF THE PAST AND THE DESIGN OF THE FUTURE**

Abstract: *This article analyzes the evolution of the theoretical-methodological framework of the concepts of imaginary and mentality in the modern and contemporary era, highlighting their role in the reconstruction and interpretation of the past and the design of the future. Also, the specificity of the mentality from a structural aspect is approached by reference to the transformational social circuit, in terms of resistance, adaptation and / or integration. The author reiterates the importance of researching the phenomenon of the collective mentality in the context of the contemporary world, whose transformation is determined by the very transformation of the dominant mentality.*

Keywords: *mental, social representations, value crisis, history of mentalities, transformation.*

Adnotare: *Acest articol analizează evoluția cadrului teoretico-metodologic a conceptelor de imaginar și mentalitate în epoca modernă și contemporană, evidențiind rolul acestora în reconstituirea și interpretarea trecutului și proiectarea viitorului. De asemenea, este abordat specificul mentalității sub aspect structural prin raportare la circuitul social transformațional, în termeni de rezistență, adaptare și/sau integrare. Autorul reiterează importanța cercetării fenomenului mentalității colective în contextul lumii contemporane, a cărei transformare este determinată de transformarea însăși a mentalității dominante.*

Cuvinte cheie: *mental, reprezentări sociale, criză valorică, istoria mentalităților, transformare.*

Introducere.

De-a lungul istoriei dezvoltarea omului și a civilizației a fost strâns legată de nivelul educației și calitatea procesului de învățământ, de specificul mentalității și de gradul de dezvoltare a culturii, abordate atât la nivel individual, cât și la nivel colectiv cu perspective de extindere spre nivelul global. Fiecare individ, fiecare colectivitate, fiecare popor se caracterizează prin constituirea și dezvoltarea propriei mentalități și culturi, care-l creionează și definesc ca o entitate distinctă. Mentalitatea reprezintă felul particular de a gândi al unei persoane sau al unei colectivități, care influențează semnificativ modul de percepere a realității și de raportare față realitățile trăite, într-un context geografic, istoric, educațional și civilizațional bine delimitat. Comunitățile istorice care s-au succedat de-a lungul timpului nu numai au săvârșit fapte și au creat instituții, ci au acumulat, conservat și

transmis un „bagaj mental”, sub formă de amintiri, concepții, valori, idealuri, norme, obiceiuri și tradiții. Din aceste considerente, cercetarea mentalităților colective reprezintă un pas esențial în reconstituirea trecutului, în cunoașterea și înțelegerea lumii contemporane, a mecanismului de funcționare a acesteia, care va permite în cele din urmă proiectarea viitorului în încercarea de a o transforma. În cele ce urmează ne propunem analiza evoluției cadrului teoretico-metodologic al conceptelor de imaginar și mentalitate în epoca modernă și contemporană, concepte înrudite, dar diferite ca semnificație. De asemenea, vom aborda specificul mentalității colective sub aspect structural în contextul infrastructurii sociale transformățional, în termeni de rezistență, adaptare și/sau integrare, precum și importanța cercetării fenomenului mentalității colective în contextul lumii contemporane, ce oscilează între valoare și nonvaloare, evoluție și stagnare, previzibilitate și spontaneitate, progres și regres.

Evoluția cadrului teoretico-metodologic al conceptului de *imaginar* în epoca modernă

Caracterul complex și eterogen al mentalităților, presupune judecăți de valoare, comportamente, reprezentări, atitudini variate deosebite ca origine și durată, ceea ce face ca conceptul de *mentalitate* să nu poată fi clar definit și explicat, indiferent de precizia cuvintelor folosite de istoricii aventurați în efortul de a reliefa substanța mentalităților. Unii dintre aceștia, fiind determinați de lipsa de precizie și de insuficiențele conceptului, au renunțat la “mentalități” ca la un termen depășit, și au preferat terminologii alternative consacrate de alte științe ale umanului, așa ca “*imaginar*”, “*reprezentări ale imaginarului*”, “*istoria reprezentărilor*”. Totuși, deși *imaginarul* este un concept aflat în proximitate cu *mentalitatea* și într-o strânsă legătură cu aceasta, ele nu sunt identice ca semnificație. În esență, consideră istoricul român, Lucian Boia, *imaginarul* „constituie o realitate independentă, dispunând de propriile sale structuri și de propria dinamică și poate fi folosit ca un barometru foarte sensibil al evoluției istorice” [1], oferind posibilitatea de a trasa o punte dintre trecut și prezent și de a descifra viitorul. Valoarea *imaginarului* este enormă, el este „fondul lumii”; el „atrage” și integrează în sine lumea reală, devenind factorul dinamic al mentalității colective.

Aspirația descoperirii *umanului*, reliefată prin analiza modalităților de manifestare a *mentalului* sub formă de *structuri*, *imagini*, *identități*, *alterități*, *viziuni despre timp*, *viață*, *moarte*, *societate*, *univers*, etc. a existat dintotdeauna, dar traseul urmat de-a lungul timpului a fost anevoios și contradictoriu. Acest fapt este demonstrat și de apariția tardivă a cuvântului *mental* (abia pe la mijl. sec. al XIV-lea), și a derivatului acestuia — *mentalitate* (*mentality*), introdus de către englezi, în vocabularul filosofic în 1691. În sens general, prin *mentalitate* se înțelege ansamblul de structuri mentale și moduri de gândire ale unei colectivități, ce include orientări de valoare, predispoziții și alte patternuri culturale latente, comune [2], care au în conținutul lor idei, valori, scheme comportamentale, reprezentări sociale și moduri de a fi, „latente difuze” ce exprimă realități sufletești ale unui popor [3]. În *sens restrâns*, termenul desemnează ansamblul de orientări intelectuale și morale, cognitive și afective, specifice unei colectivități, *mentalitatea* exprimându-se prin opinii, atitudini, criterii valorice, credințe, deprinderi și reprezentări specifice. *Imaginarul social* este rezultatul viu al unor combinații dintre anumite sinteze culturale, sociale și istorice cu o serie de mentalități ale timpului. Toate conținuturile imaginare - reprezentări, imagini, vise, mituri, utopii, reprezintă stratul profund al conștiinței colective, ce își pun amprenta asupra tuturor manifestărilor sociale și istorice. Drept urmare, *imaginarul social* devine aspectul activ și creator al mentalității colective.

Din aceste considerente, este argumentată necesitatea abordării teoretico-metodologice a *imaginarului*, care în viziunea lui L. Boia „este un produs al spiritului” din care se hrănesc „modul nostru de cunoaștere a lumii, rațiunea noastră și știința noastră”. În acest sens, constatăm faptul că specificul dimensional al constituirii *imaginarului* trebuie abordat din perspectiva factorilor care l-au determinat corespunzător circumstanțelor sociale specifice fiecărei etape istorice. Astfel, în **antichitate**, *imaginarul* ca formă incipientă de manifestare a mentalului, apare ca un depozit al tuturor imaginilor și reprezentărilor situate la nivelul conștiinței colective, o conștiință care reflectă o altfel de realitate, uneori chiar o imagine deformată a realității, aceasta cu scopul de a o face acceptabilă, inteligibilă sau suportabilă, mai ales în momentele când rațiunea își conștientiza propriile limite; mai apoi, în **evul mediu**, perspectiva *mentalului* fiind influențată de *teocentrism* și *revelație*, ca formă de cunoaștere, în virtutea căreia orice formă de manifestare spirituală depindea de *grația divină*, iar imaginea trecutului era, în mod fundamental, de inspirație biblică, celebrând gloria divină și actele oamenilor inspirați de Duhul Sfânt, pentru ca, în cele din urmă, gânditorii **Renașterii** să lanseze ideea căutării adevărului, nu prin raportarea la Revelația creștină, ci prin experiența și observația asupra lucrurilor și a faptelor din istoria omenirii. Așadar, odată cu Renașterea omul devenea o *minunăție*, iar rațiunea - cea mai nobilă sursă a gândirii și a vieții. Din acel moment, adevărul trebuia evaluat rațional.

Începând cu **epoca modernă** perspectiva mentalului este determinată de problema metodelor de cunoaștere (empirismul și raționalismul), problema naturii și libertății umane (iluminismul) și tendința de redescoperire a *imaginarului* trecutului ca loc de refugiu din existența tragică actuală (romantismul), asupra cărora au reflectat gânditorii acestei perioade. Polarizată pe *existența umană*, pe comentarii despre *materie-spirit*, *trup-suflet*, *originea vieții*, *intervenția divină* etc filosofia secolului al XVII-lea a încercat să explice condiția umană, dar fără a nega pe existența lui Dumnezeu. Spre exemplu, filosoful raționalist, **René Descartes (1596-1650)**, recomanda oamenilor de știință să nu se ocupe de domeniile în care nu s-ar putea distinge adevărul de eroare, acceptând în același timp că în lume și în univers există mistere, adevăruri neverificabile prin experiență. În același timp, analizând detaliat caracterul uman, unii filosofi descopereau o latență a instinctelor distrugătoare. În acest sens, **Blaise Pascal (1623-1662)** a observat că stările de conștiință umană dețineau o funcție importantă, evidențiind *dorul de independență al omului*, opusă stării de dependență față de divinitate. Fragilitatea și neputința ființei omenesti (considerată metaforic *o trestie*, *cea mai firavă din natură*, dar *o trestie care gândește*) a însemnat în spirit pascalian așteptarea anxioasă, care alunecă spre preocupări mărunte, aparent seducătoare [4]. Pascal a descris omul ca pe o creatură, căzută dintr-o originară stare de perfecțiune, deghizată în minciună, orgoliu și necunoaștere, o brută, o rătăcire, un haos, o ființă care se găsește într-un eșec permanent. În aceeași ordine de idei, **Baruch Spinoza (1632-1677)**, a realizat un inventar al pornirilor negative ale ființei umane, iar **Thomas Hobbes (1588-1679)**, pomenea de *Homo homini lupus est!* Susținând necesitatea construirii Statul puternic, care să nu permită oamenilor să distrugă legăturile sociale și politice, cedând instinctelor și relelor pasiuni. *Omul este lup pentru om*, de aceea trebuie o mână forte care să-l strunească la supunere.

Așadar, unghiul de vedere din care oamenii secolului al XVII-lea începeau să privească istoria nu mai pornea de la religie, ci de la *societate*. Rolul principal în istorie îl capătă evenimentele umane, diferențiate de religie, fundamentale pentru reconstituirea istoriei întâmplărilor politice, militare, culturale, adică profane. Lumea nu mai reprezenta un univers de valori, ci un univers de fapte, supuse unei înțelegeri raționale. În noua viziune, care se strecura în *mentalități*, universul era imaginat ca un

soi de *mașină*, unde nu există absolut nimic de luat în considerare, decât aspectul și mișcările părților sale. (R.Descartes) [5].

La începutul secolului al XVIII-lea cosmogonia biblică și stricta ierarhie a creaturilor terestre lăsa loc unui „lanț al ființelor” în care, spunea **Bouffon**, omul se poziționează într-o “clasă a animalelor.” **Secolul Luminilor** a schimbat radical viziunea despre condiția umană, iar empirismul a deschis calea analizei omului, prin raportare la **circumstanțele istorice, economice, sociale** etc. Din acest moment, *corpul și mintea umană*, funcționau după propriile legi, fiind emanate, de undeva, dintre “pliurile” creierului. Totodată, în secolul al XVIII-lea raționaliștii au inclus istoria într-o altă logică, în care faptele Bisericii erau condamnabile, iar epocile de exaltare a rațiunii au fost puse sub semnul pozitivului. Istoria umană, pentru a deveni știință, a fost despărțită de legendă, pretinzând că se folosește de mărturii sigure, de *idei clare*, venite de la oameni învățați și demni de încredere. Tot în această perioadă **Montesquieu și Voltaire** afirmau cu certitudine că de-a lungul timpului există o evoluție care duce la progres, unul lent, deseori amenințat, dar ferm.

Mai târziu, în secolul al XVIII-lea, **Voltaire** a înaintat ideea că există o *istorie a gândirii, a spiritului*, despre care, mai târziu, G.Duby spunea că nu ar fi decât o *istorie a mentalităților* specifică diferitor epoci. În acest sens, deistul Voltaire, și, mai ales, materialiștii atei, au realizat o *relectură* filosofică, literară, politică a moștenirii trecutului. Începând cu 1750 *progresul* era descris ca o mișcare ascendentă a timpului uman, spre un timp al plenitudinii, în care toate exigențele vor fi împlinite, iar pentru ca aceasta să fie posibil se accentua rolul educației în ascendența omului ca personalitate. Drept rezultat, trecutul, în învelișul său religios, era abordat ca o eră a prejudecăților și a obscurantismului, o piedică în calea cunoașterii și civilizației. Adevărurile creștinismului, au fost supuse unei aspre critici intelectuale, fiind înlăturate de biruința Rațiunii umane. Gândirea occidentală, dar și iluminismul a început să devalorizeze *miturile, imaginația simbolică*, considerate superficiale erori și falsități, un refugiu al ignoranței. Totuși erau și cei care conștientizau că prin revelația mitică umanitatea putea ajunge mai repede la adevărurile esențiale, decât ar aștepta să fie descoperite de rațiune. În acest sens, **Montesquieu** afirma: *Ciudat lucru! Nu rațiunea este cea care face lucrurile rezonabile... și aproape niciodată nu ne îndreptăm spre ea prin ea*. Tentația iluministă a evacuării dogmatismului religios, dar și a miturilor, credințelor, riturilor tradiționale, puse sub stigmatul ignoranței, nu a însemnat o dispariție a acestora din mentalitatea populară și din acțiunea perseverentă a Bisericilor creștine în susținerea adevărurilor lor imuabile[6].

O reacție aprigă contra *iluminismului* a venit din partea *romanticilor*, care au lansat o nouă concepție despre creștinism, despre mitologii și valorizarea acestora. Aceștia pledau pentru schimbarea culturală și mentală a lumii prin refugiul în trecut, dar un trecut redescoperit, mai ales medieval, unde cele mai tragice momente puteau trece drept fapte de eroism. Alt refugiu romantic era cel al *exotismului*, mai ales mirajul Orientului, retragerea în sânul naturii mirifice, și, nu în ultimul rând, evaziunea în imaginar, mai ales în registrul fantastic. În prima jumătate a secolului al XIX-lea romantismul a însemnat revolta împotriva standardizării vieții, descoperind valoarea diversității umane. În același timp el a alunecat de la excentricitatea ego-ului individual spre cea a ego-ului colectiv, ceea ce s-a soldat cu accentuarea unei vanități colective, izvor al șovinismului și al rasismului. Plus la aceasta, romanticii au reconsiderat *valoarea miturilor*, invocându-le drept *izvor* al culturii umane, susținând că orice filosofie sau știință care le ignoră, nu poate fi decât superficială [7]. Unul dintre primii cercetători ai miturilor dionisiace a fost romanticul german **Friederich Creuzer** (*Symbolik und Mythologie der alten Völker* (1810-1812), a cărei cercetare a fost continuată

de **Fustel de Coulanges** (1830-1889), cu o rafinată analiză a izvoarelor literare, beletristice, istorice și juridice, a profilat imensa legătură dintre credințele religioase și instituțiile antice: „*Dacă vrem să definim cetățeanul din timpurile antice prin atributul său esențial, trebuie să spunem că era... cel căruia îi era îngăduit să ia parte la cultul exercitat în cetate...Religia stabilă între cetățean și cel străin de cetate o diferență profundă și de neșters*” [8].

Așadar, spre sfârșitul veacului al XIX-lea deși au existat încercări de deciptare și înțelegere a misterioasei lumi grecești și o cunoaștere structurală comparativă a comunităților istorice umane, totuși prejudecățile și lipsa de profunzime în analiza fenomenelor religioase și-au păstrat adânc amprenta. Interesul romanticilor pentru particularitățile comune sau specifice ale oamenilor și ale societăților, ale diversităților culturale, sociale și naționale părea să deschidă calea unei istorii complexe în secolul al XIX-lea. Totodată, prejudecățile filosofice și științifice au lansat o direcție greșită în analiza *mentalităților*, dat fiind faptul că romanticii, fiind interesați de mecanismul trup-conștiință, au lansat ideea, care predomina și în medicina romantică, că, nu numai trupul, ci și sufletul se... "neantizează".

Reconsiderarea conceptelor de *mentalitate colectivă și imaginar social* în epoca contemporană.

În epoca contemporană, deși filosofia a rămas tributară unei tradiții a secolului al XVII-lea care înțelegea imaginația ca o activitate producătoare de ficțiuni, ce își găsește legitimitatea, potrivit lui **Wunenburger** [9], în domeniul artelor, regăsim și condițiile care au asigurat un climat intelectual favorabil unei noi orientări, care valorizează imaginile și reorientează cercetările către domeniul *imaginarului*. *Romantismul, simbolismul și suprarealismul* au avut, în acest sens, un rol important în promovarea *imaginarului*, suplinind astfel, relativa lipsă de interes din domeniul filosofiei [10].

Organizarea științifică a lumii, profetită de părintele pozitivismului **Auguste Comte** (1798-1857), reîmpărțea istoria în trei faze: teologică, metafizică și pozitivă, cea din urmă însemnând domnia unei noi religii, cea a *Științei*, cu "veșnicile" sale adevăruri [11]. A. Comte susținea că cercetarea trebuie să se sprijine pe fapte ale experienței, pe legile științifice și sugerând necesitatea de a renunța la căutarea absolutului. După ce, cu un secol în urmă, filosofia se separa cu pași încrezători de teologie, în secolul al XIX-lea, *pozitivismul* înainta cerința separării *științei* de *filosofie*, interzicând interpretările de ansamblu asupra omului și a universului în reflecția științifică. Drept rezultat "catehismul pozitivist" a dominat gândirea științifică modernă, având pretenția de înlocuire - în toate domeniile cunoașterii - a teologiei și metafizicii cu abordarea științifică. Ipotezele științifice ale savanților au asociat materia și forța, ignorând spiritul și declarând că inutilitatea ipoteza unui Dumnezeu ce putea fi supus unei observări minuțioase.

Principala paradigmă științifică modernă a fost reprezentată de un pozitivism sec, o cauzalitate rigidă și o deosebită fascinație a progresului continuu. *Natura umană* era interpretată pornind de la starea animalică. În acest sens, **Darwin** concepuse omul drept produsul superior al unui proces mecanic evolutiv, de la forme inferioare către cele superioare. Teoria sa susținea că, în vremuri străvechi s-a produs o ruptură dintre acea ființă primitivă și mediu, șansa sa unică de salvare fiind să se transforme în om. Legile evoluției ar presupune ieșirea din "nebuloasa primitivă" pentru a se ajunge, prin adaptare și selecție, la o "ordine rațională", prin analogie cu Cosmosul și planeta, care ar fi trecut de la *ciorna dezordinii spre capodopera universală*. Paradoxal, din perspectivă evoluționistă, toate aspectele vieții ar trebui înțelese pornind de la om. Aceeași idee a fost reiterată și de **Marx**, care

susținea că "anatomia omului ne oferă o cheie pentru înțelegerea anatomiei maimuței." La rândul său, **Engels**, afirma că la început a fost... munca, cea care a transformat maimuța în om. Natura l-a creat pe om, omul pe sine și tot el are menirea să supună natura în folosul său. Cu alte cuvinte, **Marx și Engels** au susținut că ar putea fi posibilă o lume a armoniei om-natură, dar o armonie originală, înțeleasă ca o dominare a naturii prin știință, idee care și astăzi domină mințile multor savanți [12].

De la mijlocul secolului al XIX-lea, mișcarea istoriografiei era determinată de noile tendințe științifice, marcate de ascendența științelor experimentale. Conduita umană a devenit centrul preocupărilor *antropologiei, sociologiei și psihologiei*, care înaintau ca exigență științifică identificarea și analiza doar ceea ce este rațional, observabil și experimentabil. Datorită influenței pozitivismului raționalist și laicist *rațiunea* era considerată singura cale a cunoașterii, iar *iraționalul*, identificat cu anormalul sau patologicul, nedemn de a fi explorat a fost determinat să rămână în afara tuturor științelor. Pozitivismul a fost vulgarizat și depășit sub forma *scientismului*, intolerant și demolator, care prezenta știința și tehnica ca perspective radioase ale umanității. Timpul pozitivismului, cu prelungirile sale scientiste, l-au inspirat pe chimistul, **Marcellin Berthelot**, să afirme că *lumea de astăzi e fără mistere. O pură iluzie*. Drept consecință, aceste prejudecăți au făcut ca lumea vechilor culturi antice, egiptene, grecești, romane, dar și lungul Ev Mediu să fie tratate superficial, prin metodele analogiei, până la mijlocul secolului XX, când a fost pusă în discuție dimensiunea profundă, mentală și rituală a culturii grecești.

Așadar, la începutul secolului XX, componentele mentale importante ale trecutului, *imaginile simbolice, miturile, utopiile, ceremoniile, riturile vechi și noi* au fost lăsate fără ezitare în brațele religiei, considerată de științele laice drept falsă cunoaștere, obscurantism etc. Din perspectiva pozitivismului, realitatea istorică părea simplă, liniară, schematică, logică, segmentată în unități spațiale și temporale, epoci, evenimente legate de la cauză la efect. Abia din al treilea deceniu al secolului XX au înaintat o nouă concepție asupra istoriei umane, ca fiind un *univers* pluridimensional, dificil de înțeles. Drept rezultat, pe lângă delimitarea frontierelor iluzorii ale epocilor istorice, au fost evidențiate constantele conștiinței umane, elementele perene (imagini, gesturi, concepții etc) care se repetă în forme și experiențe noi de la o perioadă la alta. Se descoperea, astfel, *istoria mentalităților*, a cărei caracter inteligent era de necontestat, centrat pe o înțelegere mai subtilă, mai nuanțată și de aceea mai aproape de adevăr, a trecutului istoric. „A ridica o problemă, susținea Febvre, este începutul și capătul oricărei istorii. Nu punem probleme, nu avem istorie, ci narațiuni, compilații." Nu mai este posibil ca istoricul să se așeze la microscop și să privească „fapte fabricate pentru el de o providență milostivă" [13]. De asemenea, dacă la început, opera de artă a fost tratată doar ca un document în ochii istoricului francez **G. Duby**, treptat acesta i-a dezvăluit un mod specific al omului de a dialoga cu existența cotidiană. În cele din urmă, cercetătorul care a acordat mai multă atenție moștenirii de forme de care beneficiază fiecare generație și a conștientizat rolul *imaginilor mentale* în receptarea și interpretarea, atât a operei de artă, cât și în înțelegerea realității, a ajuns să folosească tot mai des, termenul de „*imaginar*", decât de „*mentalitate*", remarcând „partea imaginarului în evoluția societăților umane" [14].

Altfel spus, *istoria mentalităților* are incontestabil meritul umanizării istoriei, prin faptul că a arătat legăturile efective dintre trecut și prezent, că a scos puternic în relief rolul *reprezentărilor mentale* în viața omenirii, că a elaborat concepte noi și fructuoase, ca cel de *model cultural*. Prin asemenea realizări mereu îmbogățite de cercetarea contemporană, istoria mentalităților se distanțează de psihologia popoarelor, ca și de *intellectual history* încă nehotărâtă între *istoria*

ideilor și istoria socială; cu aceasta, din urmă, relațiile sânt mai complexe, deoarece istoria intelectuală poate semnala ceea ce istoricul trebuie să știe, anume progresele făcute de gândire în lumea în care trăiește el, precum și progresele făcute de *istoria artelor și a literaturii* în descifrarea relațiilor dintre operă și societate. Or, „astăzi istoricii mentalităților regăsesc validitatea acestor întrebări, altădată neglijate, cu siguranță pentru că, renunțând la proiectul unei istorii totale, ei pun problema articulațiilor dintre opțiuni intelectuale și poziții sociale la nivelul segmentelor sociale bine delimitate, respectiv la nivelul individual". Ajungem, astfel, la o *nouă istorie* care nu explică totul, dar care dezvăluie aspecte nebănuite din viața predecesorilor și, prin comparație, din viața noastră. Se dezvăluie, cu siguranță, o nouă față a trecutului: „spre deosebire de istoricul economiilor și al societăților care restituie numai ce a fost, *istoricul mentalităților și al ideilor* are drept obiect nu realul, ci modurile în care oamenii îl gândesc și îl transpun" [15].

Mentalitatea colectivă și imaginarul social ca punte dintre trecut și viitor.

În cercetarea istoriei, care, în viziunea lui N. Iorga, „ne prezintă oamenii feluți ai timpurilor deosebite” [16], factorii politici și economici se raportează, în ultimă instanță, la om și la mentalitatea lui. Or, ceea ce constituie principala preocupare a cercetării noastre este istoria „faptelor și suferințelor acestei ființe sălbatice, violente, brutale, bune, nobile, liniștite, ale acestei ființe pătate și pure, care e noi înșine” [17]. Plus la aceasta, pe parcursul dezvoltării societății umane factorii economici, deși n-au fost niciodată ignorați ca factori determinanți ai progresului socio-tehnologic, ei au rămas totuși la periferia scenei istorice, ca simple decoruri, care nu participă decât indirect la acel proces de dezvoltare, schimbare și transformare a societății umane ca entitate globală. În susținerea acestui fapt, **Georges Duby**, istoric francez, specializat în istoria socială și economică, menționează că „o societate nu se explică numai prin fundamentele sale economice, ci și prin reprezentările pe care și le face despre sine”. Istoricul propune, de asemenea, realizarea unui studiu a modelelor culturale, a sistemului de valori dintr-o colectivitate sau societate, pentru a înțelege cum evoluează viziunea oamenilor despre realitate, despre social. **G. Duby**, împreună cu **Robert Mandrou**, pentru a marca distanța față de „*istoria germană a spiritului*” — care urmărea *idei fără trup* — și de *istoria ideilor* - care se oprea numai la *producțiile raționale*, fără să ia în considerare *afectivitatea*, și la elaborările individuale, fără să investigheze curentele intelectuale — au ales termenul de *mentalitate*[13]. Putem spune mai multe lucruri despre un popor, susține G. Duby dacă facem analiza riguroasă a *atitudinilor oamenilor și grupurilor față de căsătorie, familie, față de menținerea și desfacerea ei, față de copil și copilărie, față de muncă și instrucție etc.*

Constituirea, modelarea și consolidarea mentalității este dependentă, pe lângă epoca istorică, aria geografică, religie, dezvoltarea economico-socială, de gradul de pregătire și de cultură dobândit la nivel individual și colectiv. Odată ce a fost dobândită, mentalitatea se modifică mai lent, în raport cu alte însușiri. În acest sens, **Le Goff** susține că mentalitatea se schimbă cel mai lent în cadrul unei societăți, ritmul transformărilor acestora diferă de ritmul transformărilor care au loc în alte sfere ale societății. Datorită acestui fapt, transformările care au loc în infrastructura societății întâmpină rezistențe, întâzieri și decalaje, însă, în cele din urmă, constată autorul, mentalitățile sunt silite să se adapteze transformărilor din infrastructura socială. În același timp, transformările din infrastructură se conformează cu mentalitatea principalelor atitudini care se manifestă într-o societate. Această rigiditate privind transformarea reiese din faptul că mentalitatea reprezintă un sistem de imagini și

reprezentări, iar elementele acestuia sunt strâns solidare și coerente. Mentalul colectiv are la suprafață emoții trecătoare, spre profunzimi structuri mentale mai stabile, iar în profunzime cadrele cele mai rezistente la schimbare. Astfel, rolul principal, în reconstituirea trecutului și în proiectarea viitorului, îl dețin ideile, stările de spirit, mentalitățile colective, căci „în ciuda miopilor sau a interesaților care nu văd ori nu vor să vadă decât factorul material al acțiunilor sociale, stările de spirit sunt acelea care domină totul” [18].

Spre exemplu, în comunitățile multietnice individul intră în contact cu diverse culturi care îi sunt străine, întâmpinând anumite dificultăți în procesul de stabilire a relațiilor interumane și de integrare socială. Aceasta se datorează faptului că, modul de derulare a relațiilor interetnice este influențat de mai mulți factori, cum ar fi: scopul și interesele, normele și **sistemele de valori** ale actorilor implicați, contextul economic, geografic, cultural, educațional, politic în care se derulează interacțiunile etc., iar hotărâtoare pentru inițierea unor astfel de relații sunt schemele cognitive, convingerile care stau la baza elaborării sistemului de așteptări față de celălalt, un „Alter” generalizat, respectiv stereotipurile etnice și *reprezentările sociale*. *Reprezentările* vizează un depozit comun de cunoștințe și informații sociale, pe care oamenii le împărtășesc sub formă de „teorii” ale sensului comun și, plecând de la acestea, construiesc realitatea socială. *Reprezentările sociale* permit actorilor sociali să dobândească anumite cunoștințe și să le integreze într-un cadru coerent cu funcționarea lor cognitivă și cu **valorile** la care aceștia aderă. De asemenea, reprezentările sociale joacă un rol important în definirea identității personale și de grup, compatibile cu sistemul de norme și **valori** socialmente și istoric determinate. Astfel, reprezentările permit indivizilor sau grupurilor să se situeze în câmpul social, să se exprime și să acționeze în raport cu alții. Prin cunoașterea și înțelegerea principalelor reprezentări ale semenilor noștri, a acelor ansambluri de imagini, mituri și simboluri, care definesc raportarea acestora la realitate, suntem în general, mai dispuși să acceptăm și să tolerăm diferențele ce ne separă. În consecință, cercetarea *imaginarului, ca factor dinamic al mentalității colective*, poate duce la o mai bună înțelegere a diferențelor culturale, la identificarea unor **valori comune**, la creșterea gradului de solidaritate socială și la construirea unui viitor sustenabil.

Fiecare epocă istorică s-a caracterizat printr-un anumit tip de mentalitate: mentalitatea erei sclavagiste, mentalitatea feudală, mentalitatea capitalistă, mentalitatea comunistă, mentalitatea societății informaționale. Altfel spus mentalitatea reprezintă un model mental, o stare de spirit, specifice unui anumit timp istoric, iar fiecare etapă istorică reprezintă o tablă ierarhică de valori ce constituie un ghid și un stimulent al activității creatoare a omului, dar și nucleul dur al mentalităților. Valorile sunt filtrul informațiilor normative și atitudinale și, odată schimbate, valorile economice, estetice, sociale, apare schimbarea mentalităților, a dorințelor, a aspirațiilor și a obiceiurilor. Drept rezultat, în perioada contemporană, trăim, cu regret, într-un timp de criză, când actualitatea și relevanța principiilor și valorilor care compun obiectul eticii sunt supuse îndoielii. Leonardescu consideră, că în perioada contemporană, binele și răul, virtutea și viciul, dreptul și datoria, în fine toate ideile ce se credeau necesare, neschimbătoare, sunt chemate a-și arăta titlurile înaintea experienței [...]. Se pare că omenirea nu se conduce numai de o idee, de o lumină; ea stinge în fiecare epocă, în fiecare seară, lumina de care s-a servit [19]. **Gh. Bunescu**, la rândul său, este convins că nu mai putem interpreta lumea ca o „armonie perfectă și nici ca un ocean de ordine cu (doar) insule de dezordine, ci ca un ocean de dezordine în care insulele de ordine apar prin efortul cunoașterii și creației umane” [20]. Astfel, criza contemporană evidențiază o criză a modelului moral, iar industrializarea a dus la adâncirea continuă a crizei, nu numai în domeniul valorilor morale, culturale, spirituale, ci și în alte

domenii: al mediului, al resurselor, al sănătății, al alimentației, al educației etc. [21]. Cercetările în domeniu vin să evidențieze caracterul sistemic și continuu al crizei valorilor culturale ale secolului XXI, ale cărei manifestări principale, care reies una din cealaltă, sunt: *dominarea unui stil de viață numit consumarism*, care se referă la acumularea egoistă și superficială de produse, cunoscută și sub numele de *materialism economic*, ce distruge individualitatea și afectează societatea; *deprecierea valorilor general-umane în raport cu cele economice*, ce inspiră treptat oamenilor o idee simplă și ușor asimilabilă: totul se vinde și totul se cumpără; *degradarea relațiilor interumane ca rezultat al instaurării unei competiții acerbe de înavuțire*, dominate de cultul lăcomiei și îmbogățirii materiale ilicite; *maximizarea impactului culturii de masă de calitate joasă*, asupra omului contemporan, lipsit de repere, care devine ușor „obiectul manipulărilor” și al unor „antimodele” ce adâncesc, și mai mult, criza de valori; *descreșterea nivelului formării generale a societății și a intelectului personal*, în condițiile în care școala nu se mai preocupă de progresul cunoașterii și de educarea noii generații, ci produce competențele necesare pentru viitoarea competiție economică; *viziunea egocentrică a omului în relația sa cu natura*, și *distrugerea biosferei și creșterea riscului declanșării catastrofei ecologice globale*; *deprecierea conceptelor "onoare", "demnitate", "politețe", "generozitate", "recunoștință"*, precum și *degradarea valorilor familiale*. Plus la acestea, sistemul mondial de publicitate și marketing, rețelele de distribuție internațională a filmelor, ziarele și revistele cu circulație universală, televiziunile prin cablu și prin satelit, Internetul, și, mai ales, rețelele de socializare, reprezintă actualmente canale de comunicare la nivel global, prin intermediul cărora are loc transmiterea indirectă, mediată și transformată a informației care transpune omul contemporan într-o altă „realitate”. Aceste instrumente mediatice nu asigură contactul direct dintre subiectul cunoscător și fenomene, evenimente, oameni cu obiecte de cunoaștere, ci furnizează imagini procesate în studiouri și redacții, capabile să transporte mesaje suplimentare, subliminale, sugestive, manipulative, ce ascund interese comerciale sau ideologice. Toate acestea determină specificul mentalităților colective ce se constituie și se dezvoltă în contextul disoluției și compromiterii valorilor; comportamentului consumerist; renunțării la valorile familiei și la cele identitare și acceptării altor modele de viață, a mediului sociocultural în care individul încearcă nu să se integreze, ci mai degrabă să se lase asimilat.

Concluzii.

Așadar, într-o societate care *produce* pentru a consuma și creează pentru a produce, întâlnim *omul consumator*, dependent de elementele materiale din jurul său. Într-o astfel de societate valoarea lucrurilor suferă o alterare, din cauza aceluiasi caracter de consum al lor. Într-o astfel de societate trebuie conștientizată necesitatea revederii priorităților, reconsiderării sistemului de norme și principii ce reglementează comportamentul, activitatea și viața umană. O astfel de societate, derutată de atâtea standarde duble, trebuie să se sprijine pe un pilon al valorilor autentice, ca nucleu dur al mentalităților colective flexibile și autonome. Or, astăzi omul aspiră să se elibereze de orice constrângeri, să evadeze din realitatea imediată și să se transforme într-o versiune a sa imaginabilă: fie prin ascensiune spirituală, cunoaștere, fie prin puteri supranaturale și supraomenești, fie prin sfințenie sau regresie către natura primordială. În acest sens el caută sprijin fie în imaginile trecutului, prin exaltarea începuturilor (nostalgia vârstei de aur), fie în proiectul unui viitor purificat (ideologii seculare). Prin urmare, ajungem la constatarea faptului că în ultimii ani, curiozitatea umană s-a reorientat spre fenomenele și tipurile de experiență paranormale, onirice și abisal-psihologice. Drept rezultat, la

nivelul produselor de larg consum vehiculate prin intermediul mass-mediei se atestă o atenție tot mai sporită în raport cu fantasticul și neobișnuitul ceea ce a dus la formarea unui anumit tip de contracultură a *iraționalului*. Cu cât reprezentările, visele, miturile și utopiile, deși multă vreme marginalizate, au început să intre în zona de interes a specialiștilor din diverse domenii cu atât *imaginarul* revine în forță pentru a-și lua o spectaculoasă revanșă. Cu alte cuvinte, în perioada contemporană, privirile cercetătorilor se centrează din nou spre investigarea *imaginarului*, fiind dispuși a-i recunoaște acestuia rolul istoric activ, legitimitatea intelectuală, mult timp refuzată, și ponderea pe care acesta îl are în toată existența umană, pentru întreaga reconstituire a trecutului și modelarea responsabilă a viitorului. Or aceasta înseamnă, trasarea punții dintre trecut și prezent și proiectarea unei societăți deschise spre schimbare și inovare în care se investește în educația noilor generații de cetățeni, în vederea creării unui mediu sănătos de formare și cizelare a personalității acestora, prin cultivarea valorilor comune și transformarea mentalității, prin conștientizarea valorii sinelui în ecuația totalului și a responsabilității sociale prin anularea de sine și coparticiparea activă la reformarea și dezvoltarea comunității.

Referințe bibliografice:

1. Boia, L. *Pentru o istorie a imaginarului*. București: Humanitas, 2000, p. 14-26.
2. Voicu, B. *Penuria Pseudo-Modernă a Postcomunismului românesc. Volumul I. Schimbarea socială și acțiunile indivizilor*. Iași: Projects, 2005, p.67.
3. Betea, L. *Mentalități și remanențe comuniste*. București: Nemira, 2005, p.6.
4. Nicoară S. *Istoria mentalităților colective și a imaginarului social*. [Citat 11.03.20] Disponibil: <https://www.scribd.com/doc/119525296/94948996-Istoria-Mentalitatilor-Colective>
5. Schmitt J., C. *Rațiunea gesturilor în Occidentul medieval*, București: Meridiane, 1998, p. 292-293
6. Nicoară S. *Istoria mentalităților colective și a imaginarului social*. [Citat 11.03.20] Disponibil: <https://www.scribd.com/doc/119525296/94948996-Istoria-Mentalitatilor-Colective>
7. Cassirer E., *Mitul statului*, București: Institutul European, 2001, p.229
8. Coulanges, F.De, *Cetatea antică*. vol. II, București: Meridiane, 1984, p. 5.
9. Wunenburger, J.-J., *Filosofia imaginilor*. Iași: Polirom, 2004.
10. Ghenea, Șt. V. M. *Identitate europeană, diferență culturală și imaginar colectiv*. [Citat 15.10.2020] Disponibil: http://www.cesindcultura.acad.ro/images/fisiere/rezultate/postdoc/rapoarte%20finale%20de%20cercetare%20stiintifica%20ale%20cercetatorilor%20postdoctorat/lucrari/Ghenea_Stefan.pdf
11. Comte, A. *Curs de filosofie pozitivă. Vol. IV Principiile filosofiei sociale*. Craiova: Beladi, 2002.
12. L. Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, București: Humanitas, 1999, p.54-56.
13. Duțu, A. *Dimensiunea umană a istoriei*, București: Meridiane, 1986, p.5.
14. Oexle, O. G. *Die Wirklichkeit und das Wissen. Ein Blick auf die sozialgeschichtliche Oeuvre von Georges Duby*, „Historische Zeitschrift”, 1981, p. 61-91.
15. Chartier, R. *The Meaning of Representation*. In Books&Ideas, August 25th, 2014, [Citat 1.11.2020] Disponibil: https://booksandideas.net/IMG/pdf/20140825_the_meaning_of_representation.pdf

16. Iorga, N. *Despre utilitatea generală a studiilor istorice* // Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Iași, 1999, p. 66
17. Iorga, N. *Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei*. Lecție de deschidere ținută la Universitatea din București, la 1 noiembrie, 1894 de N. Iorga, p. 55.
18. Iorga, N. *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1940, p. 252.
19. Leonardescu, C. *Etica și conduita civică*. București: Lumina Lex, 1999, p. 123.
20. Bunescu, Gh. *Școala și valorile morale*. București: Didactică și Pedagogică R.A., 1998, p.112.
21. Borza, A., Osoian, C., Popa, M. "Criza de model moral" – o realitate? În: *Management and Marketing Journal*, nr. 1, București: Economică, 2007, pp. 45-58